

Ratificarea de către Italia a Tratatului Basarabiei din octombrie 1920

Una dintre provinciile unite cu regatul român în martie 1918, prin voința populației dintre Prut și Nistru, este Basarabia. La 1812, în urma războiului ruso-turc, Basarabia fusese cedată de către turci Rusiei. Imperiul Otoman, suzeranul Moldovei în acea epocă, nu avea nici un drept să facă această cesiune, iar Rusia își bazează pe acest act de cucerire dreptul său „istoric” asupra acestei provincii românești.

La 1856, în urma războiului Crimeei, Rusia fiind învinsă, sudul Basarabiei revine Moldovei. Nu dragostea față de români a determinat Marile Puteri la acest act reparatoriu, ci dorința de a îndepărta Rusia de la gurile Dunării. Dar la 1878 Rusia învinge din nou Turcia, cu ajutorul României de data aceasta. Deși avea un tratat cu România, prin care îi garanta integritatea teritorială, Rusia, sub amenințarea ocupării întregii României, reia sudul Basarabiei.

La începutul anului 1918 se creaseră condiții favorabile ca românii din Basarabia să devină liberi și să se poată uni cu statul român, Imperiul țarist prăbușindu-se sub loviturile revoluției bolșevice. La 27 martie, Sfatul Țării din Chișinău, reprezentând majoritatea populației basarabene, în baza dreptului istoric și a principiului autodeterminării naționale – principiu recunoscut și de către guvernul revoluționar de la Petersburg – proclamă unirea Basarabiei cu România.

În cursul anilor 1919-1920, Rusia încearcă să atragă România în tratative bilaterale, pentru rezolvarea problemei Basarabiei. Este de remarcat faptul că guvernul Sovietelor, datorită situației critice în care se afla, era dispus să recunoască unirea Basarabiei cu România, cu condiția ca aceasta să-și declare neutralitatea în cazul unui conflict între Rusia și o putere europeană și să renunțe la tezaurul românesc, aflat la Moscova de la intrarea României în războiul mondial. Aceasta reiese cu claritate din radiogramele adresate guvernului român de către Cicerin, comisarul rus pentru afacerile externe, spre exemplu din cea adresată la 30 septembrie 1920: „Guvernul sovietic găsește că este foarte posibil de a ajunge la un acord în chestiunile teritoriale și financiare care interesează ambele țări”, sau din cea datată 28 octombrie același an: „Rusia sovietică ar putea renunța la revendicările ce are dreptul de a prezenta României în ceea ce privește anumite alte puncte”¹.

Guvernul român nu putea însă trata cu guvernul Sovietelor, nerecunoscut de Marile Puteri și fără garanțiile acestora. Pe de altă parte, starea de anarhie din Rusia prelungindu-se, Marile Puteri ajung la concluzia că trebuie să procedeze din proprie inițiativă la soluționarea chestiunilor ruse sau legate de Rusia. Între acestea, la

28 octombrie 1920, se semnează la Paris, de către Anglia, Franța, Italia și Japonia, tratatul prin care se recunoștea unirea Basarabiei cu regatul român. Deși se recunoștea suveranitatea românească în Basarabia, Puterile contractante nu-și luau nici o obligație de a interveni în caz de conflict între Rusia și România în această problemă. Conform uzanțelor, acest act de drept internațional trebuia să fie ratificat de către parlamentele țărilor semnatare.

Cum, în continuare, intenționăm să abordăm câteva aspecte referitoare la ratificarea de către Italia a tratatului din octombrie 1920, nu putem să nu amintim colaborarea prietenească și eficientă dintre Tommaso Tittoni, ministrul de externe italian, și membrii delegației române în cadrul lucrărilor Conferinței de pace de la Paris.

Gravele probleme în fața cărora s-a găsit guvernul român după război, ca și configurația relațiilor Marilor Puteri cu Rusia instabilă și nerecunoscută, au făcut ca Bucureștii să nu insiste de îndată pentru ratificarea de către Puterile semnatare a tratatului Basarabiei. Așa se face că tratatul a fost ratificat mai întâi de către Anglia și România (19 mai 1922), apoi de către Franța (11 martie 1924).

Este cunoscut climatul european din anii imediat următori încheierii tratatelor de pace, faptul că, în ciuda existenței acestor tratate, ca și a creării Societății Națiunilor, securitatea europeană era încă fragilă. Statele mici, cu deosebire cele care își văzuseră realizate idealurile naționale, căutau noi mijloace de întărire a garanțiilor incluse în tratate. Între acestea, România dorea să încheie tratate de alianță cu Marile Puteri europene – în primul rând cu Franța și Italia –, dar a inițiat și tratate multilaterale – vezi Mica Antantă – prin care să obțină un plus de securitate în fața tendințelor revizioniste ale unor vecini nemulțumiți de rezultatele războiului. Aceasta cu atât mai mult cu cât Rusia sovietică începuse să-și consolideze situația pe plan internațional, o serie de state recunoscând-o „de jure” și încheind cu ea acorduri economice. Între aceste state s-a numărat și Italia care, la 7 februarie 1924, semnează un tratat comercial cu Sovietele.

În acest cadru, diplomația de la București antamează tot mai numeroase demersuri pe lângă guvernul italian, în vederea ratificării tratatului Basarabiei. Astfel, în februarie 1923, I. I. C. Brătianu, șeful guvernului, transmite reprezentantului său la Roma, Al. Em. Lahovary, că guvernul român nu înlătura cu totul posibilitatea unei ofensive bolșevice asupra fruntariilor române. În acest context, se scria în telegrama datată 18 februarie: „Angajamentul unui concurs diplomatic formal al Italiei, ca și trimiterea de material de război, care să vină la timp, ar fi de cea mai mare importanță pentru a mări rezistența frontului nostru”².

Vizita suveranilor României la Roma, proiectată pentru primăvara anului 1924, părea a constitui un moment deosebit de prielnic pentru o mai strânsă apropiere între cele două state. O serie de cauze, atât de natură externă cât și internă, au împiedicat însă guvernul italian să încurajeze legăturile cu regatul dunărean și să ratifice tratatul Basarabiei. Astfel, insuficiența mijloacelor economice pe de o parte, planurile lui Mussolini de a pătrunde în Orient cu sprijinul Rusiei, pe de altă parte, au condus guvernul de la Roma spre o tactică de menajare a susceptibilităților rusești. Marea piață economică pe care o reprezentau Sovietele era un argument

foarte concret pentru tendințele expansioniste ale lui Mussolini. În planul politicii interne, guvernul italian trebuia să țină seama de interesele fabricanților și ale comercianților italieni, ca și de cele ale deținătorilor de bonuri de tezaur românești.

Se cunoaște faptul că, la sfârșitul războiului, în România a existat o mare cerere de mărfuri, cu deosebire țesături din lână și bumbac. Industria italiană a aruncat în grabă o mare cantitate de asemenea produse pe piața românească. Ca urmare, la începutul anului 1921, în porturile Brăila și Galați exista o enormă cantitate de țesături italiene, a căror valoare trecea de două miliarde de lire. Insuficiența mijloacelor financiare românești pe de o parte, inflația, pe de altă parte, au condus la situația că exportatorii italieni nu și-au putut recupera contravaloarea mărfii. Cam aceeași era situația și în privința bonurilor de tezaur: în 1920, guvernul român a efectuat o emisiune de bonuri de tezaur, care au găsit un însemnat număr de cumpărători și în Italia. Or, toți acești creditori cereau guvernului italian să intervină pe lângă autoritățile române. Un asemenea solicitant afirma în „*Corriere Italiano*” că „spre a face dreptate creditorilor italieni, dl. Mussolini n-are nevoie să trimită cea mai mică unitate militară într-un port românesc sau să fie mai puțin gentil cu vizitatorii regali: ajunge ca în chestiunea Basarabiei să facă... o schimbare de front”³.

În acest context, la 6 martie 1924, din însărcinarea guvernului său, Aloisi, ministrul italian la București, întreba dacă, în condițiile în care creditorii italieni erau foarte nemulțumiți, nu ar fi fost indicat să se amâne vizita suveranilor români⁴. Evident că asemenea propunere, la care se adăuga și faptul recunoașterii „de jure” a Rusiei sovietice de către Italia și semnarea tratatului de comerț italo-rus, a determinat amânarea vizitei. Inexistența unui tratat de alianță italo-român (guvernul de la Roma încheise asemenea tratate cu Iugoslavia și Polonia) era încă un motiv de insatisfacție la București. De aceea, Contarini, secretarul general al Ministerului de Externe italian, se simțea obligat să-i spună ministrului român la Roma că, după părerea guvernului italian, acordurile încheiate cu Iugoslavia și Polonia concordă cu interesele României și ar putea fi lesne completate cu acorduri similare cu România⁵. Vizita suveranilor României, afirma Contarini, trebuia să fie un fericit prilej de a manifesta, prin acorduri concrete, înțelegerea cea mai deplină, deopotrivă de către ambele părți.

La originea acestor bune intenții afișate de secretarul general al Ministerului de Externe italian se afla atât penibilă impresie ce făcuse la București propunerea de amânare a vizitei, cât și faptul că, tocmai în acele zile, parlamentul francez ratificase tratatul Basarabiei. Evident, Al. Em. Lahovary, în discuțiile cu Contarini, a folosit acest argument în favoarea sa: „În această privință i-am sugerat, ca o idee personală a mea, că ratificarea cât mai curând a tratatului Basarabiei de către guvernul italian ar produce în România impresiunea cea mai favorabilă și am adăugat că aplauzele parlamentului nostru, când i s-a comunicat ratificarea de către guvernul francez, ar fi, cel puțin, tot atât de călduroase în momentul când i s-ar aduce la cunoștință că guvernul italian, fără a aștepta regularea chestiunilor financiare, a căror tratative pot dura încă mai mult timp, a emis un decret-lege

pentru ratificare⁶. Diplomatul italian nu a dat un răspuns clar dacă această idee poate fi realizată imediat, „dar mi-a spus că Italia nu-și reneagă iscălitura și că, între România și Rusia, putem fi siguri că nu vor prefera Rusia, chiar după recunoașterea Sovietelor⁷.”

Și în presa italiană, prin comunicatele agențiilor oficiale „*Stefani*” și „*Volta*”, se căuta să se atenueze impactul amânării vizitei asupra relațiilor bilaterale. Guvernul lui Mussolini susținea că sugerase ideea rezolvării problemei bonurilor de tezaur numai din grija ce o manifesta pentru ca la Roma regele și regina României să găsească cea mai bună atmosferă politică⁸.

La 26 martie 1926, Al. Em. Lahovary informa Bucureștiul că a avut noi întrevederi cu Contarini și cu Mussolini în problema ratificării tratatului Basarabiei. Din ambele convorbiri m-am convins – scria diplomatul român – că guvernul italian, mai mult decât oricând, stăruie pentru o soluționare urgentă a bonurilor de tezaur. „Am întrebat apoi pe Mussolini dacă nu crede că a venit momentul pentru ratificarea convenției Basarabiei, care ar provoca la noi cel mai mare entuziasm. Mussolini mi-a răspuns că cunoaște chestiunea Basarabiei din punct de vedere politic, istoric și etnografic, dar că are trebuință de a lua cunoștință de partea diplomatică pentru a justifica chestiunea. Am replicat că sunt fericit să constat că guvernul italian nu s-a legat cu Sovietele în această chestiune și Mussolini mi-a răspuns textual: Nu avem nici un angajament cu Rusia în această chestiune⁹.”

În toamna aceluiași an, are loc vizita lui Al. Constantinescu, ministrul român al agriculturii și domeniilor, în Italia. În timpul lungii convorbiri pe care o are la 5 septembrie cu Mussolini, el a informat că guvernul român intenționează să înceapă negocieri în vederea încheierii tratatului de comerț cu Italia. S-a căzut de acord ca aceste negocieri să se desfășoare în paralel cu cele pentru încheierea unui tratat politic de alianță româno-italian.

În privința ratificării de către Italia a tratatului Basarabiei, Mussolini a afirmat că Italia își va ține cuvântul dat, dar că mai înainte intenționează să intervină pe lângă Rusia spre a o determina să accepte noul statut al Basarabiei. El a mai adăugat că, dacă intervenția sa pe lângă Moscova nu va reuși, atunci Italia va ratifica neîntârziat tratatul din octombrie 1920¹⁰.

Al. Constantinescu considera primirea și convorbirea ce avusese cu Mussolini corecte și avea chiar motive de satisfacție, dacă ținem seama de promisiunea făcută de șeful guvernului italian în legătură cu ratificarea tratatului Basarabiei. La înapoierea în țară, Al. Constantinescu a relatat aceste impresii, dintre care unele au ajuns și în presă. Ziarele italiene au reprodus și ele asemenea știri. Dar la 10 octombrie, agenția oficială „*Stefani*” scria că, adresându-se unor surse oficiale, era în măsură să informeze că guvernul italian nu făcuse nici o promisiune concretă¹¹.

O intensă polemică de presă, susținută de publicații române și italiene pe problema ratificării, aduce o oarecare stagnare în relațiile bilaterale. Astfel, cotidianul „*Universul*”, în articolul intitulat „Italia și ratificarea tratatului privitor la Basarabia” critică vehement oficialul italian „*Il Popolo d' Italia*” care – după cum afirmă ziarul bucureștean – nu are un cuvânt de spus în favoarea drepturilor României

asupra Basarabiei și cere, ca și Sovietele*, plebiscit în provincia românească de peste Prut: „Cum acceptă *«Il Popolo d' Italia»* ideea plebiscitului în Basarabia propusă de un guvern dictatorial, care n-a fost recunoscut de poporul rus, printr-un vot leal, când populația românească a acestei provincii și-a exprimat libera sa voință în 1918 de a se uni cu patria-mamă? Cum cere ziarul fascist plebiscit într-o provincie care de fapt și de drept face parte integrantă din teritoriul național al României și după ce Italia a semnat, alături de Marea Britanie, Franța și Japonia, tratatul de la 28 octombrie 1920?“¹².

În presa italiană de opoziție, care la acea dată încă se mai putea manifesta, un motiv de critică la adresa lui Mussolini era oferit și de neratificarea de către Italia a tratatului privitor la Basarabia¹³. Alte publicații, precum revista „*Ecchi e Commenti*“, aveau o poziție mai obiectivă: „Totuși, România nu poate să nu-și dea seama că sunt anumite circumstanțe în care un guvern nu e totdeauna liber, sau cel puțin nu crede oportun de a face un pas la care, cu toate acestea, știe că va trebui să se decidă. Căci nu se poate presupune – și oamenii care guvernează regatul dunărean nu pot să ignore acest lucru – ca tocmai Italia să poată întrucâtva contesta drepturile sale asupra unei provincii care, prin grai și prin tradițiuni, a rămas întotdeauna românească, și care a decis unirea cu regatul printr-un plebiscit“¹⁴. La 6 februarie 1925, o notă a agenției italiene de presă „*Volta*“, referitoare la tratatul dintre Rusia și Japonia, acredita ideea existenței unui angajament secret din partea Japoniei față de Rusia, de a nu ratifica tratatul privitor la Basarabia, atât timp cât nu va fi ratificat de către toate celelalte puteri semnatare. Această înțelegere – scria agenția „*Volta*“ – atribuia Italiei o poziție decisivă în problema validării tratatului pentru Basarabia¹⁵.

La aceeași dată, reprezentantul român în capitala Italiei, Al. Em. Lahovary, continua demersurile sale pe lângă cabinetul Mussolini. La 18 februarie, diplomatul român raporta: „După o lungă convorbire cu Biancheri** sunt convins că nu putem ieși din impasul cu Italia și obține recunoașterea Basarabiei decât conform programului stabilit între Mussolini și ministrul Constantinescu, adică intrând în tratative comerciale, care ar fi trebuit să înceapă încă din ianuarie, căci guvernul italian nu va consimți să nemulțumească Sovietele decât dacă va obține de la noi foloase cel puțin egale cu avantajele ce le mai așteaptă de la ruși“¹⁶.

După semnarea acordurilor de la Locarno, Italia, în calitate de stat garant alături de Anglia, dobândise un loc însemnat în politica europeană. Era un motiv în plus care determina guvernul român să intensifice negocierile cu Italia, în vederea încheierii unui tratat de alianță, ideea centrală fiind aceea a menținerii statu quo-ului teritorial în Europa. Și din punct de vedere subiectiv această alianță se impunea, căci exista, ca întotdeauna, o mare simpatie în România pentru poporul italian. În

---

* Rusia Sovietică a cerut plebiscit în cadrul Conferinței ruso-române de la Viena. Vezi: I. M. Oprea, **Basarabia la Conferința româno-sovietică de la Viena (1924)**, în „*Revista istorică*“, Serie nouă, Tom 3/1922, nr. 1-2; M. Opreșcu, **Mărturiile ale unui participant la Conferința româno-sovietică de la Viena, 1924**, în „*Revista istorică*“, Tom 1/1990, nr. 4 și 5.

** Director în cadrul Ministerului afacerilor externe italian.

acest sens, I. G. Duca, ministrul de externe român, scria într-o telegramă adresată legației sale din Roma: „Nu există pentru România o mai simpatică alianță decât aceea cu statul de care ne leagă nu numai acest esențial interes acut (statu quo-ul), dar toate interesele vitale și permanente care sunt comune Italiei și României în bazinul Mării Negre și al Mediteranei“¹⁷.

Șeful guvernului italian dorea un tratat cu România, care să excludă influența franceză din această țară. Guvernul liberal al lui I. I. C. Brătianu considera însă Franța drept principal garant al securității românești. Nici chiar schimbarea guvernului la București nu a modificat această opțiune. În ciuda faptului că era considerat un mare prieten al Italiei, noul prim-ministru, gen. Al. Averescu – absolvent al Academiei militare de la Torino, însurat cu o italiancă – a continuat politica externă a guvernului anterior.

Și noile autorități de la București și-au dat seama că viitorul unui tratat de alianță româno-italian, ca și cel al ratificării tratatului Basarabiei, era grevat de existența unor pretenții economice din partea italiană. În acest sens, Mitilineu, noul ministru român în capitala Italiei, considera că viitoarele tratative cu cabinetul italian nu vor fi deloc facile, căci șeful guvernului italian dorea un fel de preponderență pe piața românească. După cum se exprima Mitilineu, pentru Mussolini „o alianță formală cu noi trebuia să însemneze un fel de apoteoză și încheierea unei serii întregi de acorduri economice și concesiuni de tot felul (tratate de comerț, petrol, îndiguiri și irigații, lacuri artificiale, noi izvoare de energie, lucrări de electrificare și altele), toate menite a deschide un nou debușeu muncitorimii italiene, lipsită de emigrațiunea de odinioară în America de Nord“¹⁸. De asemenea, în presa italiană, chiar și în cea oficiosă, în mod curent apăreau diferite articole în care, fără nici o reținere, se condiționa strângerea relațiilor italo-române de concesiuni economice de tot felul din partea României. Oficiosul „*La Gazeta del Popolo*“, ce apărea la Torino, susținea că un tratat italo-român, care ar recunoaște drepturile României asupra Basarabiei, ar trebui să aibă „niște contrapartite cu caracter mai cu seamă economic“¹⁹.

În aceste condiții are loc vizita lui Averescu la Roma și semnarea, la 16 septembrie 1926, a unui „Pact de amicitie și de colaborare cordială între România și Italia“. Prin aceasta, Averescu a obținut o îmbunătățire a raporturilor româno-italiene, dar nu a reușit să determine ratificarea de către Italia a tratatului Basarabiei. Opinia publică românească era nemulțumită de rezervele Italiei, de la care nădăjduia mai multă bunăvoință. Această nemulțumire se accentuase cu atât mai mult, cu cât Franța dădea noi dovezi de simpatie și de sprijin României, oferindu-i garanțiile sale prin tratatul franco-român încheiat în iunie 1926.

Ca și guvernul liberal demisionat, și noul guvern Averescu, în încercarea de a obține ratificarea Italiei pe tratatul Basarabiei, s-a lovit de același principal obstacol: dorința guvernului italian de a menaja susceptibilitățile rusești. Și nu este întâmplător faptul că ratificarea Italiei a intervenit în martie 1927, într-un moment în care Mussolini a fost nevoit să-și definească poziția față de Rusia: evenimentele din China. Fără chestiunea Chinei, de pe urma căreia s-au înăspriț relațiile anglo-ruse, Italia ar mai fi așteptat încă „momentul oportun“ pentru ratificare. Situându-se ală-

turi de Anglia, era natural ca Italia să treacă și la ratificarea tratatului Basarabiei, dând satisfacție dreptelor aspirații ale românilor. Pe de altă parte, și în plan economic, speranțele lui Mussolini nu au fost satisfăcute de piața rusească. Guvernul italian constata că nu poate spori exportul său de bunuri de consum, pe care Sovietele le prohibeau la import atât datorită lipsei de interes față de asemenea produse, cât mai ales datorită acutei lipse de valută.

Ratificarea de către Italia a tratatului din 1920 privitor la Basarabia a fost, cu toate acestea, considerată de către diplomația română drept un important succes. La 10 martie 1927, ministrul român la Roma transmitea mulțumirile guvernului român autorităților italiene²⁰. Câteva zile mai târziu, Prefectura județului Ismail informa că Primăria localității Reni a hotărât ca trei străzi din acea localitate să poarte numele „str. Victor Emanuel al II-lea”, „str. Mussolini” și „str. General Badoglio”.

Pierzându-se momentul prielnic imediat următor semnării actului din octombrie 1920, diplomația românească nu a reușit să obțină ratificarea Italiei decât după aproape șapte ani. Japonia nu a ratificat tratatul. Dacă la acest aspect adăugăm și faptul că SUA nu au fost alături de aliații săi la semnarea documentului din octombrie 1920 și că, evident, Rusia i-a contestat valabilitatea, atunci înțelegem de ce acest tratat nu s-a bucurat de autoritatea internațională la care conținutul său l-ar fi îndreptățit.

Așa cum s-a văzut, Italia, urmărindu-și propriile interese, a amânat mereu ratificarea, ajungând în anumite momente la un adevărat șantaj pe această problemă în relațiile economice cu România.

La câteva săptămâni după ratificare, Tommaso Tittoni se întreba în studiul său intitulat **Basarabia, România și Italia**: „Putea Italia să refuze ratificarea pactului de la Paris din 1920?”. Răspunsul său a fost: „... refuzul ratificării trebuia să fie justificat de foarte grave circumstanțe supraveneite, care să schimbe radical situațiunea și să lovească serios în interesele vitale ale țării. Dar după ce plenipotențiarul italian a iscălit la 1920 actul din Paris, ce circumstanțială a supravănit, care să îmbrace caracterele indicate? Nici una”²¹.

Note

1. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare AMAE), Fond URSS, **Relații cu România 1920**, dosar 22.
2. AMAE, Fond 71 Italia, vol. 62, f. 21.
3. „*Corriere Italiano*” din 23 februarie 1924.
4. AMAE, **loc cit.**, vol 61, f. 139.
5. **Ibidem**, f. 144.
6. **Ibidem, loc cit.**, vol 62, f. 149.
7. **Ibidem**.
8. „*Il Messagero*” din 19 martie 1924, „*Giornale d' Italia*” din 21 martie 1924.

9. AMAE, **loc cit.**, vol 61, f. 161.
10. **Ibidem**, f. 205-208.
11. „*Giornale d' Italia*“ din 10 octombrie 1924, „*Il Messagero*“ din 11 octombrie 1924.
12. „*Universul*“ din 14 noiembrie 1924.
13. „*Il Mondo*“ din 8 noiembrie 1924.
14. „*Ecchi e Commenti*“ din 5 februarie 1925.
15. AMAE, **loc cit.**, f. 259; vezi și P. Milioukov, **La politique exterieure des Soviets**, Paris, 1934, p. 235.
16. AMAE, **loc cit.** f. 260.
17. **Ibidem**, Fond „*Convenții*“, dosar 12, telegrama din 9 februarie 1926.
18. **Ibidem**, Fond „*Roma*“, vol. 23, telegramă din 3 august 1926.
19. „*La Gazzetta del Popolo*“ din 17 august 1926.
20. AMAE, **loc cit.**, vol 22, telegramă din 11 martie 1927.
21. Tittoni, T., **Basarabia, România și Italia**, București, 1927, p. 36.